

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗСУВИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

УДК 94(477)"1918/1919":355.426

© *Андрій ЛИСЕНКО*

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПОВСТАНЦІВ У ЗБРОЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ У 1918–1919 рр.

У статті здійснена спроба проаналізувати причини появи, роль та значення українського повстанського руху в першій чверті ХХ ст. на українських теренах. Розвал Російської імперії та багаторічна Перша світова війна, невирішення болючих для українського населення соціально-економічних проблем у поєднанні з активною боротьбою збройних формувань, підконтрольних різним політичним силам, обумовили появу та зростання такого феномену, як українські отаманські формування. У своїй більшості (на Лівобережжі) вони не мали стійких політичних уподобань і, відповідно, часто брали участь у боротьбі на боці полярних політичних сил. Зазвичай це були нечисленні групи озброєних людей, які намагалися захистити підконтрольну територію від тиску з боку, на той момент, панівної влади. Попри те, що історія дає нам немало кількості прикладів, коли повстанські формування налічували тисячі та десятки тисяч бійців, були організовані за принципом регулярної армії, контролювали значні території, однак, не маючи власної політичної позиції, представники різних політичних сил використовували їх у своїх інтересах.

Ключові слова: *збройні формування, регулярні військові частини, політичні сили, розвідка, командування, партизани, повстанці, озброєння, фронти, збройна боротьба.*

(Продовження)

Питання швидкого захоплення влади в Україні прорадянськими силами на початку 1919 р. й антагоністичних відносин її представників із місцевим населенням уже навесні цього ж року викликали інтерес дослідників від самого початку

досліджуваного періоду. Однак, якщо праці сучасників або активних учасників подій, які ми студіюємо, мали здебільшого описовий характер, то пізніше з'явилися й аналітичні праці, автори яких намагалися переосмислити хід подій 1919 р., проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки тих чи інших подій або вчинків [1; 3; 4; 5; 8; 10].

Ми намагалися визначити деякі з причин, які обумовили стрімке падіння другого радянського уряду в Україні, та виявити наслідки політики урядів Г. П'ятакова та Х. Раковського щодо націоналізації всього економічного життя українського суспільства.

Отримавши зростаючий спротив населення проти методів та напрямків проведення економічної політики, радянський уряд під головуванням Х. Раковського опинився у складній ситуації – змінити внутрішню політику реальної можливості не було. Єдиним виходом із ситуації, що склалася, залишався шлях придушення невдоволення шляхом репресій. 28 березня 1919 р. поза законом був оголошений отаман Д. Зелений [15, 69]. 31 березня була опублікована постанова Раднаркому України про оголошення поза законом отаманів Д. Соколовського, Орловського, О. Гончара (Батрака) [16, 124].

У цей же день Раднаркомом було ухвалено й два декрети. Перший декрет стосувався осіб, які руйнують шляхи сполучення або технічні будівлі, що їх обслуговують, – вони після суду мали підлягати розстрілу. Другим декретом громадяни України попереджувалися про те, що винні у псуванні телеграфних ліній та кабелів будуть каратися з усією суворістю законів воєнного часу [17, 118, 121].

Також були зафіксовані часті випадки, коли до повсталих селян приєднувалися військові частини, іноді стаючи ініціаторами подібних народних виступів. Ненадійність значної кількості частин Червоної армії була цілком очевидною [18, 31].

На початку березня 1919 р. у звітах із місць для ЦК та Секретаріату ЦК відмічається зміна настроїв не лише в сільській місцевості, а й у промислових центрах. Зокрема, у звіті за 3–5 березня 1919 р. зафіксовано зростання антирадянських настроїв серед робітничих колективів заводів і залізниці Єлизаветграда під впливом есерівської агітації. У Костянтинограді зафіксовані факти погромної агітації. З метою попередження можливого виступу були заарештовані голова місцевого ревкому Воротніков, член ревкому Красніков, надзвичайний комісар Черненко, повітовий воєнком Співакін та бандит Шах [25, 11–12].

Шляхи боротьби та протидії агітації лівих есерів вказувалися у спеціальному циркулярі ЦК КП(б)У від 2 лютого 1919 р. № 519 [26, 17].

Не зважаючи на жорсткі заходи та застосування терору, продрозверстка зривалася навіть у колись лояльних до комуністів східних регіонах України. У секретній доповіді інформаційного відділу Харківського губпаркому за 25.03. – 03.04.1919 р. зазначалося, що селяни майже всіх повітів відмовилися виконувати накладену продрозверстку, припинили доставку насіння на маслосієні (у той період функціонувало зобов'язання для виробників сільськогосподарської

продукції здавати по 2 фунти олії з 16 кг зданого на переробку соняшникового насіння). Фіксувалося зростаюче невдоволення повною відсутністю промислових товарів першої необхідності, що обумовлювало фактичний зрив реалізації ідеї про прямий товарообмін між містом і селом. У Харківському повіті була помічена агітація есерів-інтернаціоналістів, які закликали селян чітко відстоювати свої власні інтереси, не допускаючи будь-яких проявів насильства під час виборів до рад. Фактично усі волості були тероризовані нападами банд. Повідомлялося й про те, що селяни відмовляються виконувати розверстку, очікуючи зміни влади і, відповідно, боячись потім відповідати за співпрацю з радянськими органами [27, 33–39].

У кінці березня у НКВС було відіслано доповідну записку від Президії ВУНК, яка може досить повно проілюструвати стан взаємовідносин органів радянської влади з населенням: «Перш за все необхідно вилучити з обговорення питання про ті правопорушення, в яких звинувачується інститут НК взагалі, оскільки: 1) Одиничні випадки зловживань не можуть бути покладені у фундамент характеристики та управління усього інституту; 2) Перевищення повноважень НК відбувалось через відсутність своєчасно створених спеціальних декретів (наприклад, декрет про спекуляції); 3) Несвоечасна організація, а часто і відсутність судів, змушувала НК брати на себе завдання припинення злочинів і правопорушень... Так як конструювання Радянської влади вимагає значного часу, тому після відміни повітових НК елемент залякування, що є найголовнішим стимулом для управління, не буде відчуватися в такій мірі, як це необхідно в даний момент для закріплення Радянської влади на Україні. Знищення ВУНК було б розцінене обивательськими масами як відмова Радянської влади від послідовного проведення диктатури, і в майбутньому, при здійсненні декрету, Радянська влада зустрине коли не відкритий, то, у всякому випадку, глухий опір зараз іділічно налаштованої обивательської маси. Разом із тим, необхідно прийняти до уваги, що в майбутньому, коли революційний підйом, народжений поза загальними умовами, також і гайдамацько-німецьким правлінням, почнуть відколюватися особливо значні групи куркульського елементу, який буде чинити опір однаковий із тим, який спостерігається в центрі, і вже зараз є відомості, що контрреволюційні елементи, користуючись недостатньою організованістю Радянської влади на місцях, проникають в село не лише для агітації, але й для організації збройних виступів. При організації Радянської влади приймаються тепер у великій кількості співчуваючі та не достатньо зміцнілі елементи, тому необхідно мати хоча б єдиний орган внутрішнього опору більшовизму...» [23, 21–21 зв.].

З наближенням весни поведінка селян почала змінюватися. Невеликі повстанські загони почали об'єднуватися й активізувати свої дії. 12 березня 1919 р. інформаційно-розвідувальний відділ Наркомвійськсправ повідомляв про погіршення обставин й у районі Трипілля [21, 7].

Отже, навесні 1919 р. народне господарство України опинилося у кризовому стані. Ставка уряду на повне одержавлення всіх галузей господарства як

на єдину можливість стабілізувати виробництво та підвищити продуктивність праці виявилася стратегічною помилкою. Господарство, підірване багаторічною світовою війною, опинилося у стані колапсу. Усього за кілька місяців був зруйнований економічний базис, що формувався десятиліттями. Натомість нова влада та її представники не змогли запропонувати нічого, крім тотальної бюрократизації, що посилювалася відповідно до економічної стагнації та все більш жорстких і позаекономічних методів адміністрування. Відповідно до звуження ринку промислових товарів падала вартість грошей як головного засобу платежів, і скорочувався вивіз продовольчих товарів до міст. Робітники непрацюючих заводів та фабрик не мали фізичної можливості придбати необхідні продукти продовольства. Падала довіра до радянського уряду та його внутрішньої політики. З 7 по 9 квітня 1919 р. відбувся Пленум ЦК КП(б)У, який прийняв першою резолюцією, що мала досить промовисту назву, – «Куркульська контрреволюція та завдання партії» [28, 42–43].

Активно діяли й антибільшовицькі сили. 1 квітня 1919 р. в Києві на зустрічі представників трьох українських партій – соціал-демократів, незалежників та есерів – було погоджено рішення про спільний виступ проти уряду Х. Раковського. Для його керівництва та координації у Сквирі був сформований Всеукраїнський повстанський ревком. Очолив його Драгомирецький, головним отаманом був обраний Ю. Мазуренко, а комісаром – О. Грудницький [13, 38].

Підтвердження цьому факту ми знаходимо і в документі, що носить назву «Данные о кулацко-хулиганских выступлениях на Украине за март и первую половину апреля 1919 г.», де йдеться про те, що в цілому ряді міст України були створені контрреволюційні штаби та центри [22, 41–43 зв.].

1 квітня 1919 р. у Миргороді Полтавської губернії повстали солдати місцевого запасного батальйону, караульна сотня та міліція, очолювані своїми командирами. Колишній ад'ютант запасного батальйону Дубчак був проголошений головнокомандувачем усіма українськими військами Лівобережної України. Цей виступ був досить оперативно придушений, а його керівники розстріляні [14].

Згідно з постановою уряду від 2 квітня 1919 р. Всеукраїнську надзвичайну комісію очолив М. Лацис, а його замісником був призначений І. Шварц. Тоді ж ВУНК звернулася до НКВС із проханням підвищити платню в Особливому корпусі військ ВУНК [19, 4 зв.].

В інформаційному зведенні Наркомвійськсправ від 5 квітня 1919 р. згадується про повстання в районі Речиці Чернігівської губернії на чолі з отаманом Старокопитовим, що було придушене. У районі Борзни повсталими був розстріляний представник радянського уряду, замісник голови ВУНК І. Шварц разом із вісьмома радянськими співробітниками. У районі Бахмача теж розпочалося повстання, про розміри якого свідчить інформація, що для його придушення з Брянська був викликаний цілий полк [24, 4 зв.].

Намагаючися вгамувати хвилю невдоволення, III Всеукраїнський з'їзд рад оголосив Україну озброєним табором. У своїй доповіді наркомвійськсправ

М. Подвойський 6 квітня 1919 р., підкреслюючи важливість діяльності свого наркомату, констатував, що надійною опорою радянського уряду залишилися лише караульні команди [29]. Але ні спеціальні команди, ні загони ВУНК, ні Особливий корпус не могли зупинити або бодай стримати хвилю повстань, які загрожували захопити всю країну. За таких умов уряд Х. Раковського був змушений розпочати передислокацію до столиці України свого основного резерву – інтернаціональних загонів. Викликаний з Полтави Інтернаціональний полк під командуванням Р. Фекете був змушений зупинитися в Золотоноші, страхуючи місцеві органи радянської влади від можливого виступу дислокованої там бригади О. Богунського. Саме цей підрозділ «інтернаціоналістів» брав участь у придушенні Миргородського повстання, що завершилося 4 квітня 1919 р.

Та, не дивлячись на всі урядові заходи та терор небаченого до цього розмаху, повністю взяти ситуацію під контроль не вдалося. Кільце повстань все тісніше охоплювало Київ. Повстанські загони, які контролювали вже більшість території України, почали переривати й залізничне сполучення. Зокрема, 1 квітня 1919 р. на залізничній станції Баришівка повстанцями загону отамана Н. Махна, який вважався соратником отамана Д. Зеленого, був захоплений потяг із співробітниками Вищої військової інспекції (ВВІ). У цей час бронепотяг, що охороняв ешелон, був блокований у Борисполі іншим повстанським загonom. Лише прибуття з боку станції Гребінка 24-го радянського полку завадило повстанцям розстріляти членів ВВІ [20, 28–36].

У зведенні для ЦК КП(б)У та його Секретаріату від 12 квітня 1919 р. повідомлялося про боротьбу з повстаннями. У районі Василькова 6 квітня повстали села: Тростинки, Ольшанка, Василівка, Ксаверівка, Глеваха. Налічувалося більше 3,5 тис. повсталих. У районі Борзни повстали селяни на чолі з отаманом Шаперо [30, 23–24]. У перших числах квітня 1919 р. свої загони рушив на Київ отаман Д. Зелений [11, 154]. Одночасно з пожвавленням дій Д. Зеленого та активізацією селянських виступів загалом, до Києва почали стягуватися й загони іншого відомого отамана Правобережжя – І. Струка. У ніч на 10 квітня 1919 р. розпочався штурм української столиці [1, 87; 7, 150].

Значну роль у цих подіях відіграла Дніпровська військова флотилія, яку почали формувати згідно з наказом В. Антонова-Овсієнка з 12 березня 1919 р. [32, 5–23]. Досить красномовними були й враження голови ВУНК М. Лациса, що не брав безпосередньої участі в описуваних подіях [31, 10–12]. Зокрема, констатувалося, що наступ повстанців на Київ розпочався з трьох напрямків: на район Боярки наступали бійці отамана О. Гончара-Бурлаки, під керівництвом І. Струка розпочалося повстання в Чорнобильському та Радомисьькому повітах, де отамана підтримали жителі 60 сіл, а з боку Трипілля рухалися підрозділи Д. Зеленого. У Київ повстанці входили з Вишгорода на Поділ та з Чорнобильського шляху на Куренівку. Були захоплені Святошин, Куренівка та Поділ, а на трамваях бійці І. Струка прибули на сучасну Європейську площу. Цей виступ отримав назву Куренівського повстання.

Згідно з інформацією, поданою у газеті «Красная Армия», з 10-ї години ранку, з боку Куренівки до Подолу, прямувало 3–4 групи по 20–30 чоловік у кожній. Ці люди були мобілізовані контрреволюціонерами й озброєні допотопними гвинтівками. Насправді події розгорнулися зразу ж після 5-ї години ранку, кількість повсталих була в кілька разів більшою, до того ж їх підтримали приміські жителі, зброю в яких, окрім білих пов'язок на руках, не було.

Ними були надіслані 35 делегацій на київські заводи та фабрики, 24 з яких підтримали повсталих. «Красная Армия» так характеризувала учасників і початок повстання: «Придя на Подол, на базар, кучки соединились под командованием подпоручика Семёнова и какого-то полковника. К бандитам примкнул всякий сброд и люди из буржуазных кругов. Толпа с криками «Бей жидов», «За веру» стали громить лавки... Погром происходил в районе Житнего базара на Подоле и Лукьяновке...» [6].

Для придушення виступу були залучені всі наявні у радянського уряду сили: всі співробітники міліції, центральних апаратів республіканської, губерньської, міської та транспортної ВУНК, підрозділи Особливого корпусу ВУНК, Комуністичний караульний полк, об'єднаний загін 15-го прикордонного полку, частини київського гарнізону; відбувалося термінове озброєння робітників київських заводів і канцеляристів. За задумом повстанців кільце навколо столиці повинно було замкнутися: з боку Нових Петрівцев – загони І. Струка, від Василькова – О. Гончара-Бурлаки, від Обухова – Д. Зеленого, а Дарницю мали зайняти загони чернігівського отамана Ангела. Шлях по Дніпру був уже практично заблокований бійцями І. Струка та Д. Зеленого.

Отже, ми можемо дійти висновку, що політика радянського уряду під головуванням московського емісара Х. Раковського в Україні була діаметрально протилежною сподіванням більшості українців. Зокрема, продовжився наступ на приватновласницькі права українського селянства, не була вирішена проблема справедливого перерозподілу земельного фонду, не реалізована програма обміну продовольства на промислові товари, що зі свого боку спричинило погіршення забезпечення українських міст і промислових центрів продуктами харчування та знецінення грошей. У реалізації політики викачування сільськогосподарських продуктів із українського села був зроблений ухил у бік позаекономічного примусу через реквізиції та безоплатні вилучення, спираючись на військову силу у своїй більшості етнічно чужих для українців військових формувань, залучених або з Великої Росії, або так званих інтернаціональних частин.

Такі кроки представників радянських урядових органів природно викликали нерозуміння та спротив значної частини українського суспільства. Вже в середині березня 1919 р. силами повстанців Київ був фактично блокований, а у першій половині квітня силами кількох отаманів була здійснена спроба зайняти столицю України.

Джерела та література:

1. Акишинський В.С. Климент Єфремович Ворошилов / В.С. Акишинський. – К.: Політвидав України, 1981. – 272 с.
2. Антонов-Овсєенко В.А. Записки о гражданской войне / В.А. Антонов-Овсєенко. – М.-Л.: Госиздат, 1924. – Т. 1. – 300 с.; Т. 2 – 297 с.; Т. 3. – 343 с.
3. Владимиров М. Украинские крестьяне и продовольственный вопрос / М. Владимиров. – Харьков: Всеукраиниздат, 1920. – 12 с.
4. Егоров А. Разгром Деникина. 1919 г. / А. Егоров. – М.: Высшая школа, 1931. – 232 с.
5. Кириєнко К. У боях за революцію (Спогади червоноармійців про партійців на фронтах) / К. Кириєнко. – К.-Х.: Держвидавництва України, 1930. – 211 с.
6. «Красная Армия». – К., 1919. – № 14, 11.04. – С. 1.
7. Курій Г. Всеукраїнський староста / Г. Курій. – К.: Політвидав України, 1977. – 263 с.
8. Майоров М. Из истории революционной борьбы на Украине (1914–1919 гг.) / М. Майоров. – К.: Держвидав, 1922. – 105 с.
9. Мартос Б. Оскілко й Болбочан: спогади / Б. Мартос. – Мюнхен: Вид-во д-ра П. Белея, 1958. – 62 с.
10. Омелянович-Павленко М. На Україні 1919 р. / М. Омелянович-Павленко. – Прага: Stilus, 1940. – 96 с.
11. Полупанов А.В. Свобода или смерть / А.В. Полупанов. – Донецк: Донбасс, 1966. – 306 с.
12. Файзулін Я. Загальний стан радянської влади в Україні такий, що доводиться дивуватися, на чому ж вона тримається. – Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/history-journal/_zagalni-j-stan-radyanskoj-i-vladi-v-ukrayini-takij-scho-dovoditsya. – Назва з екрана.
13. Фесенко О.П. Комбриг Богунський / О.П. Фесенко. – К.: «Суспільство і час», 1991. – 48 с.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1. Верховна Рада України. – Оп. 20. – Спр. 35. – Арк. 2; Ф. 5. Народний Комісаріат Внутрішніх Справ УСРР. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 43–43 зв.
15. Там само. – Ф. 2. Рада Народних Комісарів УСРР. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 69.
16. Там само. – Спр. 16. – Арк. 124.
17. Там само. – Арк. 118, 121.
18. Там само. – Спр. 2. – Арк. 31.
19. Там само. – Спр. 19. – Арк. 4 зв.
20. Там само. – Спр. 234. – Арк. 28–36.
21. Там само. – Ф. 5. Народний Комісаріат Внутрішніх Справ УСРР. – Оп. 1. – Спр. 86. – Арк. 7.
22. Там само. – Спр. 17. – Арк. 41–43 зв.
23. Там само. – Арк. 21–21 зв.
24. Там само. – Спр. 18. – Арк. 4 зв.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 57. Документи з історії Комуністичної партії України. – Оп. 2. – Спр. 281. – Арк. 11–12.
26. Там само. – Спр. 271. – Арк. 17.
27. Там само. – Спр. 269. – Арк. 33–39.
28. Там само. – Арк. 42–43.
29. Там само. – Ф.1. ЦК КПУ. – Оп. 20. – Спр. 17. – Арк. 4–7.
30. Там само. – Спр. 281. – Арк. 23–24.
31. Там само. – Спр. 352. – Арк. 10–12.
32. Там само. – Арк. 5–23.

© Андрей ЛЫСЕНКО

УЧАСТИЕ УКРАИНСКИХ ПОВСТАНЦЕВ В ВООРУЖЁННОМ ПРОТИВОСТОЯНИИ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ В 1918–1919 гг.

В статье предпринята попытка проанализировать причины зарождения, роль и значение украинского повстанческого движения в первой четверти XX в. на украинских землях. Развал Российской империи и многолетняя Первая мировая война, нерешённые, болезненные для украинского населения социально-экономические проблемы и активная борьба вооружённых формирований, подконтрольных разным политическим силам, обусловили появление и рост такого феномена, как украинские повстанческие формирования. В своем большинстве (на Левобережье) они не имели устойчивых политических симпатий и, соответственно, часто принимали участие в борьбе на стороне полярных политических сил. Обычно это были немногочисленные группы вооружённых людей, которые пытались защитить подконтрольную им территорию от давления со стороны, в данный момент, существующей власти. Хотя история даёт нам значительное количество примеров, когда повстанческие формирования насчитывали тысячи и десятки тысяч бойцов, были организованы по принципу регулярной армии, контролировали значительные территории, но всё равно, не имея собственной политической позиции, использовались представителями разных политических сил в своих интересах.

Ключевые слова: вооружённые формирования, регулярные военные части, политические силы, разведка, командование, партизаны, повстанцы, вооружение, фронты, вооружённая борьба.

© Andrei LYSENKO

PARTICIPATION OF UKRAINIAN REBELS IN THE ARMED CONFRONTATION ON UKRAINIAN LANDS IN 1918–1919

The article attempts to analyze the causes of origin, role and importance of Ukrainian rebel movement in the first quarter of the XXth century on Ukrainian lands. The collapse of the Russian Empire, long-lasting First World War, socio-economic problems which were unsolved and traumatic for Ukrainian population along with the active struggle of armed groups, controlled by different political forces, caused the appearance and growth of such a phenomenon as the Ukrainian insurgent groups. For the most part (on the Left-Bank Ukraine) they did not have stable political sympathies and, accordingly, often took

part in the struggle on the side of the polar political forces. Typically, these were the small groups of armed people who tried to protect the territory under their control from outside pressure of the existing regime. Although history gives us a significant number of instances when insurgent groups consisted of thousands and ten thousands soldiers, organized on the principle of the regular army, they controlled large areas, but all the same not having their own position they were used by representatives of different political forces in their advantages.

Formations created by certain political forces as a factor to strengthen their influence on the territories controlled by the opposing side had a special place in the rebel movement. However, even in this situation there weren't any guarantees that the armed groups, established and financed by them, would remain under full control. Assessment of the real military force of one or another insurgent group was difficult. Having, in the majority, the territorial principle of formation such groups if necessary, could increase their quantity in tens of times, having full support of the local population. Diversionary work was not estimated and evaluated, when a numerically small group of rebel-guerrillas could cause enormous damage and many victims, having done, for instance, a railway accident.

Carrying out raids on enemy-occupied territories was a specific factor, reinforcing the value of the rebel groups. Such attacks not only seriously destroyed internal communications, disrupted supplies for the front and logistics of a belligerent, but also caused the rise of the rebel movement in the raid places. Moreover, with a constant threat of violence by insurgents, local inhabitants, who were involved in work on existing power, were forced to cooperate with the rebel underground, giving intelligence information, providing necessary documents, and sheltering rebels. Such examples are enough, not only in the rear of the Volunteer, but also in the Red Armies.

A specific feature of the rebel movement in Ukraine was an active participation of middle and poor classes of the Ukrainian peasantry in it. This phenomenon was particularly noticeable in the northern regions of the country. The proofs about it can be found in the reports of senior military and political leadership of H. Rakovsky's government. We can assume that precisely the existence of significant rebel forces has become a significant factor of instability of political regimes that have been establishing in Ukraine, from hetman Skoropadsky regime and ending with the Soviet regime establishing. In such a way popular discontent with a declaratory judgment of a number of socio-economic problems found a real opportunity to have a real impact on the ongoing processes of state-building attempts undertaken by one or other political forces.

Keywords: *armed groups, regular military units, political forces, intelligence, command, guerrillas, insurgents, weapons, fronts, armed struggle.*